

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

ВАЛКО ПЕТРОС

УДК 342.7(477)

**АДВОКАТ ЯК СУБ'ЄКТ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ
ВТОРИННОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ
СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Харківському національному університеті внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор

Шатрава Сергій Олександрович,

Харківський національний університет внутрішніх справ,
професор кафедри поліцейської діяльності та
публічного адміністрування

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,

Заслужений діяч науки і техніки України

Рябченко Олена Петрівна,

Університет державної фіскальної служби України,
професор кафедри адміністративного права і процесу та
митної безпеки

доктор юридичних наук, професор

Соболь Євген Юрійович,

Центральноукраїнський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін та
адміністративного права

Захист відбудеться «20» жовтня 2020 р. об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради К 26.503.01 в Науково-дослідному інституті публічного права за
адресою: 03035, м. Київ, вул. Георгія Кірпи, 2 А.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Науково-дослідного інституту
публічного права за адресою: 03035, м. Київ, вул. Георгія Кірпи, 2 А.

Автореферат розісланий «14» вересня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

К. М. Куркова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Всі демократичні перетворення, які відбуваються на теренах Української держави повинні відбуватися через призму найголовнішого постулату, що людина, її життя і здоров'я є найвищою соціальною цінністю, а її права і свободи визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Саме це положення є визначальним при формуванні та організації діяльності всіх державних і недержавних інституцій. Одним із ключових прав людини є право на захист. Реалізація цього права неможлива без інституту правової допомоги, який на сьогодні є одним із дієвих інструментів для всіх інших правових можливостей людини. Саме інститут правової допомоги є однією із ключових гарантій реалізації права на захист, який покладається в тому числі і на адвокатуру. При цьому перманентні реформаційні процеси, які стосуються судової та правоохоронної систем не могли не вплинути на роль та значення професійного представництва особи у відносинах із органами публічної влади.

Зауважимо, що юридична практика вже накопичила певний правовий досвід щодо участі адвоката у кримінальному провадженні, чого не можна сказати про вирішення публічно-правових спорів в порядку адміністративного судочинства та надання вторинної правової допомоги особі в такому процесі адвокатом на безоплатній основі. Запровадження судової процедури вирішення публічно-правових спорів за участю суб'єктів владних повноважень актуалізує потребу в наданні висококваліфікованої правової допомоги особі адвокатом та надає науковим дослідженням у сфері забезпечення та реалізації права на безоплатну вторинну правову допомогу особливої актуальності та суспільної значимості.

На важливість дослідження питання щодо особливостей участі адвоката в наданні безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві вказує ряд чинників, серед яких: недосконала правова база, що визначає правовий статус адвоката та має тенденцію до постійних змін; слабка поінформованість населення про право на безоплатну вторинну правову допомогу в адміністративному судочинстві; відсутність матеріального та морального заохочення інституту адвокатури до надання вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві; неідеальний механізм притягнення адвоката до юридичної відповідальності за надання неякісної правової допомоги; складний і непрозорий механізм залучення адвоката в судовий адміністративний процес та відсутність процедури забезпечення якості безоплатної вторинної правової допомоги та ряд інших. Все вищенаведене свідчить про необхідність проведення комплексного наукового дослідження особливостей надання безоплатної вторинної правової допомоги адвокатом в рамках адміністративного судочинства.

Зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями. Слід констатувати, що проблеми участі адвоката в адміністративному судочинстві щодо надання безоплатної вторинної правової допомоги донині не були предметом окремого комплексного наукового дослідження. Лише фрагментарно, у межах вивчення більш загальних проблемних питань організації надання безоплатної правової допомоги, розглядалися окремі аспекти піднятої тематики, зокрема такими вченими, як: В. В. Нікітченко «Адміністративно-правовий статус адвокатури в Україні» (2011 р.),

М.В. Стаматіна «Організація діяльності щодо реалізації права громадян на безоплатну правову допомогу» (2013 р.), В.С. Личко «Поняття та види правової допомоги в Україні: загальнотеоретичне дослідження» (2013 р.), М. Ю. Єфіменко «Правовий статус адвоката як учасника адміністративного процесу» (2014 р.), С.С. Калинюк «Інститут адвокатури в механізмі реалізації права людини і громадянина на правову допомогу: конституційно-правовий аспект» (2015 р.), І.Д. Файнгольд «Адміністративно-правове забезпечення контролю за адвокатською діяльністю в Україні» (2017 р.), С. В. Вилков «Адміністративно-правові засади організації надання адвокатами безоплатної правової допомоги» (2019 р.) та ряд інших. Ознайомлення з наведеними дослідженнями свідчить, що в останніх містяться положення щодо організації та безпосередньо надання в цілому безоплатної правової допомоги та не розкривається специфіка та особливості надання саме безоплатної вторинної правової допомоги адвокатами в рамках адміністративного судочинства.

Підґрунтям дисертаційного дослідження стали праці вчених-адміністративістів, серед яких: В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, О.В. Бачун, П.В. Вовк, С.В. Вилков, В. В. Галуцько, Ю. В. Гаруст, Є.А. Гетьман, С. К. Гречанюк, О. В. Джафарова, С.Ф. Денисюк, О. Ю. Дрозд, Д. В. Журавльов, О. Ф. Кобзар, С. В. Ківалов, В. В. Ковальська, Т. О. Коломоєць, А. Т. Комзюк, О. В. Кузьменко, А. А. Манжула, Л. І. Миськів, О.М. Пасенюк, Ю.С. Педько, О. П. Рябченко, Є. Ю. Соболюк, М.О. Сорока, С. О. Шатрава, Р. В. Шаповал, Е.Ю. Швед, Ю.Л. Шеренін К. І. Чижмарь та інші.

Комплексний аналіз законодавчих та нормативно-правових актів, які визначають процедури залучення адвокатів в адміністративний судовий процес щодо надання безоплатної вторинної правової допомоги також засвідчив недосконалий стан їх окремих положень. На жаль, значна частина адміністративно-процесуальних норм містить суттєві недоліки та прогалини, окремі з них – і досі залишаються застарілими, такими, що не відповідають вимогам часу та напрямам закладеної концепції безоплатної правової допомоги, яка була визначена реформою судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів тощо.

Таким чином, нагальна потреба в опрацюванні існуючої моделі надання адвокатами безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві та на цій підставі розроблення ефективного та дієвого адміністративно-правового механізму організації та реалізації права на захист, недостатність теоретичного підґрунтя та недосконалість адміністративно-процесуального законодавства у зазначеній сфері обумовлюють актуальність комплексного дослідження сутності та особливостей реалізації адвокатами адміністративно-процесуальної правосуб'єктності в адміністративному судочинстві.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Тема дисертаційного дослідження узгоджується з положеннями: Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу»; Указів Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020», «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави», «Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки», «Національної стратегії у сфері

прав людини»; Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016-2020 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р. Робота відповідає пп. 2.1, 2.4, 2.8 Пріоритетних напрямків наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 років, затверджених наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275, п.п. 2.1, 2.12 Пріоритетних напрямків наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на період 2016-2019 років, схвалених Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ 23 лютого 2016 р. (протокол № 2), комплексним науково-дослідним темам Харківського національного університету внутрішніх справ: «Реалізація та удосконалення адміністративного законодавства України» (номер державної реєстрації 0113U008197), «Законотворча та законодавча діяльність в Україні» (номер державної реєстрації 0113U008189).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає у тому, щоб на підставі теоретичних положень юридичної науки, норм чинного законодавства України і практики його застосування визначити сутність та особливості правового статусу адвоката як суб'єкта надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві України, а також сформулювати пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення його адміністративно-процесуальної правосуб'єктності з урахуванням як вітчизняного, так і міжнародного досвіду.

Для досягнення поставленої мети в дисертації необхідно вирішити такі основні завдання:

- визначити поняття та сутність безоплатної правової допомоги в Україні, її систему та види;
- сформулювати уявлення про нормативно-правове регулювання забезпечення та реалізації безоплатної вторинної правової допомоги в Україні;
- окреслити систему суб'єктів надання безоплатної вторинної правової допомоги та визначити роль та місце адвокатури серед них;
- сформулювати поняття та окреслити види суб'єктів права на отримання безоплатної вторинної правової допомоги;
- визначити поняття та зміст адміністративної процесуальної правосуб'єктності адвоката як суб'єкта надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві;
- з'ясувати особливості реалізації адвокатом адміністративної процесуальної правосуб'єктності як суб'єктом надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві;
- розкрити підстави відповідальності адвоката як суб'єкта надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві України;
- розкрити європейський досвід регламентації права особи на безоплатну вторинну правову допомогу та можливості його адаптації в Україні;
- сформулювати пропозиції та рекомендації, спрямовані на удосконалення адміністративно-правового та організаційного забезпечення реалізації права особи

адвокатом на безоплатну вторинну правову допомогу в адміністративному судочинстві України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації особою права на безоплатну правову допомогу

Предметом дослідження є адвокат як суб'єкт надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві України.

Методи дослідження. В процесі дослідження були використані сучасні наукові методи наукового пошуку. Так *логіко-семантичний* метод надав можливість проаналізувати понятійний апарат та запропонувати авторські зміни та доповнення до окремих категорій (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3). *Структурно-функціональний* метод використовувався при дослідженні правової природи відносин, які виникають у процесі надання адвокатами безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві (підрозділ 1.2). Невід'ємним доповненням цього методу є *системний аналіз*, який надав змогу окреслити стан і перспективи розвитку нормативно-правового регулювання забезпечення та реалізації безоплатної вторинної правової допомоги в Україні. При дослідженні системи суб'єктів надання безоплатної вторинної правової допомоги їх ролі та місця адвокатури серед них було використано *структурно-логічний* метод (підрозділ 1.3). При формулюванні авторських думок та пунктів наукової новизни використовувались філософські та спеціальні методи. *Аналіз і синтез* застосовувались для з'ясування сутності та видів суб'єктів права на отримання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві (підрозділ 1.4). Метод *групування* допоміг з'ясувати зміст адміністративної процесуальної правосуб'єктності адвоката як суб'єкта надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві (підрозділ 2.1). *Діяльнісний* підхід надав можливість з'ясувати та сформулювати особливості реалізації адвокатом адміністративної процесуальної правосуб'єктності як суб'єктом надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві (підрозділ 2.2). *Формально-догматичний* метод надав можливість окреслити підстави та особливості притягнення до відповідальності адвоката як суб'єкта надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві України (підрозділ 2.3). *Порівняльно-правовий* метод застосовано під час аналізу європейського досвіду регламентації права особи на безоплатну вторинну правову допомогу та можливості його адаптації в Україні (підрозділ 3.1). *Індуктивний* метод надав можливість запропонувати пропозиції та рекомендації, спрямовані на удосконалення адміністративно-правового та організаційного забезпечення реалізації права особи адвокатом на безоплатну вторинну правову допомогу в адміністративному судочинстві України (підрозділ 3.2). *Соціологічний, статистичний* та метод *правового прогнозування* застосовано для узагальнення та аналізу емпіричної інформації за тематикою дослідження.

Нормативну основу дисертаційного дослідження становлять Конституція України, Кодекс адміністративного судочинства України (КАСУ), законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, що визначають правовий статус адвокатури, акти Міністерства юстиції України, в яких визначено порядок організації надання безоплатної правової допомоги в цілому.

Інформаційну та емпіричну базу дослідження становлять матеріали офіційної статистичної звітності, довідки та звіти про стан організації та надання адвокатами безоплатної вторинної правової допомоги, а також інші аналітичні матеріали з проблем дослідження та власний практичний досвід здобувача щодо надання останньої.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що представлена наукова робота є першою спробою представити та обґрунтувати комплексне уявлення про сутність та особливості надання адвокатами безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві. За результатами проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано низку нових наукових положень і висновків, а саме:

вперше:

– виокремлено основні характеристики безоплатної вторинної правової допомоги, а саме: 1) є гарантією реалізації конституційного права на захист, має об'єктивний, публічний і правовий характер, реалізуючись у процесі правозахисної діяльності спеціально уповноважених суб'єктів; 2) має похідний характер – не є самостійним конституційним правом, оскільки виникає у тих випадках, коли права і свободи людини були порушені; 3) обов'язкова умова її надання – професійність, яка підтверджується документально визначеною кваліфікацією та відносно постійним колом робочої діяльності; 4) надається у формі правової послуги; 5) здійснюється на підставі укладених договорів або контрактів; 6) має обмеження щодо кола суб'єктів, які мають право на її отримання; 7) правове регулювання організації надання безоплатної вторинної правової допомоги здійснюється на підставі адміністративно-правових актів, а безпосереднє надання – процесуальними нормативними актами, в тому числі КАСУ; 8) має кількісні обмеження; 9) наявність обов'язкових умов до суб'єктів надання такої допомоги – включення в Реєстр адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу; 10) безкоштовний характер для суб'єктів отримання такої допомоги, що дає підставу для віднесення останньої до виду соціальних гарантій держави; 11) це право виникає не автоматично, а після відповідного звернення до уповноваженого суб'єкта, при наявності підстав та умов отримання такої допомоги;

– запропоновано розглядати адвоката як основного суб'єкта надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві, який, виконуючи функцію процесуального представництва інтересів особи, забезпечує виконання таких функцій держави як: правоохоронна, превентивна, відновлювальна, консультативна, при цьому не представляючи інтересів держави;

– наголошено, що метою запровадження надання безоплатної вторинної правової допомоги в цілому та в рамках адміністративного судочинства, є: забезпечення рівного доступу до правосуддя малозабезпечених верст населення; реалізація принципу соціальної справедливості, який полягає в тому, що таким чином забезпечується принцип змагальності сторін в судовому адміністративному процесі на однакових професійних засадах; забезпечення рівного доступу до правових інструментів щодо захисту своїх прав у відносинах з органами публічної влади, які із врахуванням всіх негативних чинників і корупції мають можливість здійснювати вплив на інших учасників процесу та збір і дослідження доказів по

адміністративній справі; створення конституційних гарантій реалізації та захисту базових прав людини в усіх сферах функціонування державних інституцій тощо;

– сформульовано коло критеріїв для класифікації суб'єктів отримання безоплатної вторинної правової допомоги та визначено їх види, а саме: 1) за обсягом гарантованих державою безоплатних правових послуг: суб'єкти із широким обсягом доступу до безоплатних правових послуг; та суб'єкти із вузьким доступом; 2) за кількістю гарантованих державою безоплатних правових послуг: суб'єкти із необмеженою кількістю використання безоплатних правових послуг; та суб'єкти з обмеженою кількістю використання; 3) за віком суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу: діти та повнолітні; 4) за типом джерела матеріального доходу: власні доходи; пенсія по інвалідності або допомога, що призначається замість пенсії; 5) за юрисдикцією: громадяни; іноземці; особи без громадянства; особи, що перебувають під юрисдикцією України; 6) за галуззю права, якої стосуються гарантовані безоплатні правові послуги: кримінальне, цивільне, адміністративне; 7) за джерелом походження правової норми: національне, міжнародне; 8) за критерієм приналежності до соціальних груп й питань з яких надаються безоплатні правові послуги;

удосконалено:

– розуміння змісту низки споріднених понять із категорією «безоплатна вторинна правова допомога» в юридичному аспекті, а саме: «правнича допомога», «правова допомога», «право на захист», що у підсумку дозволило скласти більш розгорнуте і точне уявлення про зміст та сутність безоплатної вторинної правової допомоги, а також з'ясувати характерні риси та властивості останньої;

– характеристику нормативно-правового регулювання забезпечення та реалізації безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві, що становить собою дворівневу систему упорядкованих адміністративно-правових актів, які класифіковані за різними критеріями та спрямовані на всебічне і повне врегулювання організаційних відносин щодо надання безоплатної вторинної правничої допомоги та процесуальних відносин, які виникають в ході процесуального представництва в рамках адміністративного судочинства;

– розуміння правового статусу адвоката як провідного суб'єкта надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві, під яким пропонується розуміти нормативно закріплену конструкцію адміністративно-процесуальної правосуб'єктності, яка є необхідною для вчинення юридично значущих процесуальних дій від імені та в інтересах особи, яка є замовником правової послуг з надання безоплатної вторинної правової допомоги у сфері публічно-правових відносин;

– положення щодо етапності реалізації правосуб'єктності адвокатів задіяних у системі безоплатної вторинної правової допомоги можна умовно поділити на: 1) етап допуску (або залучення) адвоката до участі у наданні безоплатної вторинної правової допомоги, який включає в себе: 1.1) набуття адвокатом права здійснювати правничу допомогу у межах системи безоплатної вторинної правової допомоги та 1.2) процедуру безпосереднього розподілу доручень на здійснення безоплатної вторинної правової допомоги; 2) безпосередню реалізацію адміністративної

процесуальної дієздатності адвоката в системі надання безоплатної вторинної правової допомоги; 3) припинення діяльності адвоката з надання правничих послуг в системі безоплатної вторинної правової допомоги по конкретній адміністративній справі;

дістали подальшого розвитку:

– наукові положення щодо сутності та особливостей адміністративної процесуальної правосуб'єктності адвоката як суб'єкта надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві, яка полягає в тому, що адвокат виступає від імені особи і в межах визначених особою, інтереси якої представляє та обмежується конкретною адміністративною справою та припиняється із винесенням та виконанням судового рішення по адміністративній справі тощо;

– теоретичне визначення категорії «юридична відповідальність адвоката як суб'єкта надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві», що становить собою врегульовані нормами діючого законодавства суспільні правовідносини, які виникають між суб'єктом, уповноваженим застосовувати заходи державного впливу та адвокатом, у зв'язку із порушенням професійних обов'язків щодо настання негативних наслідків для адвоката, що виражається у відповідних санкціях (стягненнях);

– визначення основних критеріїв необхідності надання особі безоплатної вторинної правової допомоги у адміністративному судочинстві із врахуванням Європейських нормативних актів, спрямованих на забезпечення права людини на безоплатну правову допомогу та рішень Європейського суду з прав людини;

– формулювання конкретних пропозицій та рекомендацій, спрямованих на вдосконалення адміністративного законодавства, яке регулює порядок забезпечення та реалізації права особи адвокатом на безоплатну вторинну правову допомогу в адміністративному судочинстві України шляхом внесення змін та доповнень до чинного законодавства.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес, зокрема основні положення та висновки дисертації використовуються та можуть бути використані у:

– *науково-дослідній сфері* – як основа для подальшого розроблення шляхів удосконалення процедури надання адвокатами безоплатної вторинної правової допомоги (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права);

– *правотворчості* – у ході внесення змін і доповнень до нормативно-правових актів, які регламентують питання надання адвокатами безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві (довідка Науково-дослідного інституту публічного права);

– *правозастосовній діяльності* – з метою вдосконалення організації надання адвокатами безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві щодо реалізації права людини на захист;

– *навчальному процесі* – під час проведення занять та підготовки навчальної літератури з дисциплін «Адміністративне право і процес», «Основи адміністративного судочинства», «Судові та правоохоронні органи України», під час підготовки лекцій і навчальних посібників з даної тематики (акт впровадження Харківського національного університету внутрішніх справ).

Апробація результатів дисертації. Підсумки розроблення проблеми в цілому, окремі її аспекти, одержані узагальнення і висновки були оприлюднені на міжнародних та національних науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми національного законодавства» (м. Кропивницький, 18 квітня 2017 р.); «Актуальні проблеми національного законодавства» (м. Кропивницький, 8 листопада 2018 р.); «Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених» (м. Харків, 15 травня 2020 р.); «25 років становлення Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ: славетна історія та горизонти майбутнього» (м. Суми, 21–22 лютого 2020 р.).

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що включають дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 225 сторінок. Список використаних джерел містить 222 найменування і займає 23 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дисертації, визначено її зв'язок із науковими програмами, планами та темами, розкрито мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, його методи, наукову новизну, підкреслено практичну важливість висновків, одержаних у результаті проведеного дослідження, узагальнено результати роботи і подано відомості про публікації автора за темою дисертації.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади організації та забезпечення безоплатної вторинної правової допомоги в Україні» складається з чотирьох підрозділів, в яких визначено поняття та сутність безоплатної правової допомоги в Україні, її систему та види; сформульовано підстави надання та нормативно-правове регулювання забезпечення та реалізації безоплатної вторинної правової допомоги в Україні; окреслено систему суб'єктів надання безоплатної вторинної правової допомоги та визначено роль та місце адвокатури серед них; сформульовано поняття та окреслено види суб'єктів права на отримання безоплатної вторинної правової допомоги.

У *підрозділі 1.1 «Поняття та сутність безоплатної правової допомоги в Україні, її система та види»* на підставі існуючих наукових напрацювань та нормативно закріплених дефініцій було проаналізовано понятійний апарат, визначено зміст низки споріднених понять: «правнича допомога», «правова допомога», «право на захист», «безоплатна правова допомога», «безоплатна вторинна правова допомога в адміністративному судочинстві», що у підсумку дозволило скласти більш розгорнуте і точне уявлення про зміст та сутність безоплатної вторинної правової допомоги, а також з'ясувати характерні риси та властивості останньої. У роботі запропоновано авторський погляд на зміст цих понять і уточнено їх характерні відмінності. Значну увагу у роботі приділено визначенню мети, особливостям та характерним ознакам, які притаманні безоплатній вторинній правовій допомозі в адміністративному судочинстві, внаслідок чого запропоновано розглядати останню як гарантію реалізації конституційного права на захист, що має об'єктивний, публічний і правовий

характер, реалізуючись у процесі правозахисної діяльності спеціально уповноважених суб'єктів та має похідний характер оскільки виникає у тих випадках, коли права і свободи людини були порушені.

Встановлено, що сутність безоплатної правової допомоги полягає у забезпеченні реалізації самостійного конституційного права на професійну правничу допомогу з метою додержання прав і свобод людини і законних інтересів. Обґрунтовується, що безоплатна правова допомога спрямована на зменшення впливу, яке завдає фінансово складне становище фізичній особі на реалізацію її законних інтересів, прав і свобод. Особливість реалізації безоплатної правової допомоги в цілому полягає у її здійсненні виключно з власної ініціативи фізичної особи, що у свою чергу значним чином підіймає важливість обізнаності людини щодо своїх прав на безоплатну правову допомогу для їх успішної реалізації. З'ясовано, що надання безоплатної правової допомоги реалізується через два види послуг: послуги інформаційного характеру, які відповідають первинній безоплатній правовій допомозі; та послуги процесуального характеру – відповідають вторинній безоплатній правовій допомозі.

Встановлено, що система безоплатної правової допомоги в Україні представляє собою сукупність державних та недержавних суб'єктів, впорядкована та цілеспрямована діяльність яких організовується виконавчою владою України. При цьому у підрозділі наголошено, що система безоплатної правової допомоги в Україні ще достатньо молода та знаходиться у стадії розбудови. Формування системи здійснюється з урахуванням вимог, принципів, настанов, стандартів та тенденцій у сфері прав людини, підтриманих Організацією Об'єднаних Націй та Європейським Союзом.

Особливу увагу в роботі приділено дослідженню правової природи відносин, які виникають у процесі надання адвокатами безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві. Це дало змогу прийти до загального висновку, що діяльність державних та недержавних суб'єктів безоплатної правової допомоги стосуються надання послуг у різних галузях права, проте вона завжди організується і стимулюється органами виконавчої влади та характеризується виникненням відносин між особою і суб'єктом системи безоплатної правової допомоги. Отже відносини, які виникають в ході діяльності системи безоплатної правової допомоги за своєю сутністю є адміністративно-правовими.

У підрозділі 1.2 *«Нормативно-правове регулювання забезпечення та реалізації безоплатної вторинної правової допомоги в Україні»* узагальнено матеріали наукових досліджень щодо змісту понять «адміністративно-правове регулювання», «державне регулювання» і «нормативно-правове регулювання». Враховуючи, що спрямованість розвитку безоплатної правової допомоги багато у чому орієнтується на міжнародні тенденції у галузі прав людини, було доведено, що забезпечення і реалізація безоплатної вторинної правової допомоги шляхом нормативно-правового регулювання на рівні законів, підзаконних нормативно-правових актів та міжнародних правових норм, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України є на сьогодні такою, що потребує свого процедурного врегулювання та закріплення цих положень на рівні чинного законодавства.

Зроблено висновок про те, що переважна більшість правових норм щодо

регулювання та забезпечення безоплатної вторинної правової допомоги в Україні відноситься до галузі адміністративного права, а також, що у формуванні цих норм беруть участь усі три гілки влади. Законодавча – визначає зміст законодавчих нормативно-правових актів. Виконавча – наповнює підзаконну нормативно-правову базу у відповідності до чинного законодавства, а діяльність судової влади пов'язана із діями міжнародних судових установ по тлумаченню норм міжнародного законодавства з питань захисту прав людини та характеризується складним питанням співвідношення інституту прецедентного права із національною системою правосуддя.

Особливу увагу в підрозділі приділено визначенню базових категорій, системі та особливостям нормативно-правових засад забезпечення та реалізації безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві, серед яких виділено такі: 1) мають дворівневу систему, яка включає нормативно-правові акти, які регламентують порядок організації надання такої допомоги та процесуальну складову; 2) як правило містять матеріальні норми права, які не дають повного процедурного уявлення про порядок організації надання такої допомоги; 3) процесуальні відносини регламентуються нормами кодифікованого нормативно-правового акта, а саме: КАСУ та в деяких випадках судовими рішеннями, які формально є джерелом права; 4) нормативний масив, що стосується порядку організації надання такої допомоги не містить ознак систематизації; 5) містить ряд колізій та протиріч.

В роботі приділено увагу дослідженню принципів державної політики у сфері надання безоплатної правової допомоги, які закріплені на законодавчому рівні та є орієнтирами, які визначають сутність й закономірності механізму функціонування, напрямку розвитку та особливості складання нормативно-правових актів, що регламентують забезпечення та реалізацію безоплатної правової допомоги Україні.

Доведено, що принципи безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві доцільно представити у вигляді такої системи: 1) принципи, визначені Законом України «Про безоплатну правову допомогу» та визначають в цілому державну політику в цій сфері; 2) принципи, визначені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», що визначають діяльність адвоката як основного суб'єкта надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві; 3) принципи, визначені КАСУ, які окреслюють базові засади побудови та відправлення адміністративного судочинства.

У підрозділі 1.3 «Система суб'єктів надання безоплатної вторинної правової допомоги, роль та місце адвокатури серед них» з метою визначення місця, яке посідає адвокатура в системі суб'єктів надання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні було досліджено особливості та розкрито основні характеристики понять «система» та «система безоплатної правової допомоги», «суб'єкт» та «суб'єкт системи безоплатної вторинної правової допомоги»; проаналізовано нормативно-правову базу, якою регламентується функціонування системи безоплатної правової допомоги в Україні, надано характеристику суб'єктам системи безоплатної вторинної правової допомоги; висвітлено особливості, які притаманні адвокатурі у порівнянні із іншими суб'єктами системи безоплатної

вторинної правової допомоги; визначено перспективи та напрямки розвитку її стану.

Доведено, що суб'єктом безоплатної вторинної правової допомоги є специфічна особа, що має відповідний статус, сукупність прав, обов'язків та можливостей, спрямованих державою на виконання завдань із забезпечення функцій безоплатної вторинної правової допомоги здійснюваної за рахунок Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел. Суб'єкт безоплатної вторинної правової допомоги є складовою системи безоплатної правової допомоги України.

Наголошено, що до системи суб'єктів системи безоплатної правової допомоги в Україні входять: 1) Верховна Рада України, яка виконує в системі безоплатної правової допомоги типову для себе законодавчу роль; 2) Кабінет Міністрів України, який реалізує завдання внутрішньої політики держави, контролю за діяльністю органів виконавчої влади, зосереджений на питаннях побудови системи безоплатної правової допомоги, визначенні шляхів реалізації норм, викладених у Законі України «Про безоплатну правову допомогу»; 3) Міністерство юстиції України, діяльність якого здебільшого стосується організаційної функції в межах системи безоплатної правової допомоги; 4) координаційний центр з надання правової допомоги, центри з надання первинної та вторинної безоплатної правової допомоги (регіональні та міські), бюро з правової допомоги. Діяльність центрів спрямована на реалізацію функцій обліку, координації та комунікації; 5) інші органи виконавчої влади, що вирішують питання та здійснюють інформаційно-консультативну функцію в межах своїх повноважень; 6) органи місцевого самоврядування беруть участь в утворенні установ з надання безоплатної первинної правової допомоги, а також залучаються до надання безоплатної правової допомоги приватних осіб; 7) фізичні та юридичні особи приватного права беруть участь у заходах з безоплатної правової допомоги у межах визначених законодавством; 8) адвокатура України є основним суб'єктом з надання правових послуг процесуального характеру (захист, представництво, складання документів).

Особливу увагу в роботі приділено визначенню ролі та особливостей адвокатури в системі суб'єктів надання безоплатної правової допомоги в цілому та вторинної в рамках адміністративного судочинства зокрема. Це дало змогу сформулювати авторський підхід до категорії «правовий статус адвоката в системі суб'єктів надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві» та сформулювати аргументовані висновки щодо подальших шляхів його удосконалення.

У підрозділі 1.4 «Поняття та види суб'єктів права на отримання безоплатної вторинної правової допомоги» з метою визначення видів суб'єктів права на отримання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні було розглянуто поняття «суб'єкт права» та «правовий статус особи»; проаналізовано основні відмінності «суб'єктів права на отримання безоплатної вторинної правової допомоги» від «суб'єктів системи безоплатної правової допомоги»; надано визначення поняття «суб'єкт права на безоплатну вторинну правову допомогу»; проведено класифікацію і визначено види суб'єктів права на отримання безоплатної вторинної допомоги в Україні.

Зроблено висновок про те, що поняття «суб'єкт права на безоплатну вторинну правову допомогу» перетинається із багатьма іншими правовими науковими

поняттями, що ускладнює його структуру. Зміст терміну суб'єкт права на безоплатну вторинну правову допомогу визначено через особливості поняття «правовий статус».

Доведено, що особливості правового статусу суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу в адміністративному судочинстві вказують на їх основні відмінності від інших суб'єктів системи безоплатної правової допомоги. По-перше, основною ознакою суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу є соціальна незахищеність, тобто суттєве зниження можливостей особи для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів, здатне привести до їх нерівності перед нормами законодавства у бік зменшення порівняно із більшістю людей. По-друге, діяльність держави спрямована на подолання цього негативного явища, що і виступає причиною існування самої системи безоплатної правової допомоги, тобто набуття іншими суб'єктами системи безоплатної правової допомоги їх функцій, прав і обов'язків.

Запропоновано критерії класифікації суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу, перелік, яких закріплений законодавством та здійснено їх характеристику.

Наголошується, що кількість визначених видів суб'єктів безоплатної вторинної правової допомоги свідчить про достатньо широке коло осіб для яких передбачений доступ до безоплатної вторинної правової допомоги, що, у свою чергу, безумовно свідчить про необхідність подальшого удосконалення процедурних механізмів організації надання останньої.

В роботі надано рекомендації щодо використання класифікації видів суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу для подальшого вдосконалення національної системи безоплатної правової допомоги.

Розділ 2 «Реалізація права особи адвокатом на безоплатну вторинну правову допомогу в адміністративному судочинстві України» містить три підрозділи, в яких досліджено поняття та зміст адміністративної процесуальної правосуб'єктності адвоката як суб'єкта надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві, з'ясовано особливості реалізації адвокатом адміністративної процесуальної правосуб'єктності як суб'єкта надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві, розкрито підстави відповідальності адвоката як суб'єкта надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві України.

У підрозділі 2.1 *«Поняття та зміст адміністративної процесуальної правосуб'єктності адвоката як суб'єкта надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві»* зосереджується увага на важливій складовій адміністративно-правового статусу адвоката як суб'єкта надання безоплатної вторинної правової допомоги – адміністративній правосуб'єктності. З цією метою було охарактеризовано категорію «адміністративний процес» та його взаємозв'язок із адміністративним судочинством. Наголошено, що терміни адміністративне судочинство та адміністративний процес не є ідентичними, тому адміністративна процесуальна правосуб'єктність адвоката не обмежується межами судового процесу. Отже відносини, що виникають між адвокатами, адвокатурою та суб'єктами системи безоплатної вторинної правової допомоги перетинаються з

поняттям правосуб'єктності адвокатів та адвокатів системи безоплатної вторинної правової допомоги.

Розкрито зміст понять «адміністративна процесуальна правосуб'єктність», «правоздатність» та «дієздатність». Аргументовано, що категорія «правосуб'єктність» є складним науковим поняттям, яке характеризується великим рівнем теоретичного узагальнення. Наголошено, що структура правосуб'єктності адвоката не містить специфічних, притаманних лише їй елементів. До структури правосуб'єктності адвоката, що є суб'єктом системи безоплатної вторинної правової допомоги, слід віднести правоздатність, дієздатність та деліктоздатність, визначені законодавством України.

З'ясовано, що адвокат задіяний в системі безоплатної вторинної правової допомоги обов'язково, та перш за все, є саме адвокатом, тобто правосуб'єктність цих двох суб'єктів (адвоката, як учасника інституту адвокатури та адвоката, як суб'єкта надання безоплатної вторинної правової допомоги) доцільно оцінювати одночасно, виходячи з того, що первинним є саме статус адвоката. Термін «правосуб'єктність» у цьому випадку має суттєві недоліки, спричинені недостатньою науковою відпрацьованістю свого змісту, що негативно впливає на зручність його використання у якості наукового інструменту. Для виправлення існуючого стану речей доцільно використовувати поняття правосуб'єктність у поєднанні із додатковими характеристиками, наприклад, такими як статус особи.

Особливістю адміністративної процесуальної правосуб'єктності адвоката як суб'єкта надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві України є набуття відповідного статусу внаслідок процедури конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються для надання безоплатної вторинної правової допомоги. Юридичним фактом, який буде свідчити про набуття відповідного права, а отже і змін в правоздатності та дієздатності адвоката, виступає факт включення адвоката до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу. Цю ситуацію можна розцінювати як вплив на правосуб'єктність адвоката, яка призводить до відмінності її змісту від іншої загальної кількості адвокатів. Отже із таких адвокатів формується група зі специфічними правами та обов'язками. У той же час, жодних змін в правосуб'єктності самого інституту адвокатури (в статусі професійного об'єднання) не відбувається, що безумовно шкодить його самоуправлінню.

Наголошено, що набуття нового статусу адвоката, включеного до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу відображається на його фінансуванні та особистому матеріальному благополуччі і пов'язане, у першу чергу, із розподілом доручень, який здійснюється державним суб'єктом системи безоплатної вторинної правової допомоги. Для нівелювання опосередкованого впливу держави на інститут адвокатури необхідно максимально вивести розподіл доручень адвокатам із компетенції держави. Це можливо лише шляхом забезпечення повної свободи вибору адвоката клієнтом (суб'єктом отримання безоплатної вторинної правової допомоги). Засобом для цього мають стати сучасні інформаційні платформи та технології.

Особлива увага була приділена дослідженню особливостей нормативно-правової бази, якою регулюються механізми відбору та залучення адвокатів до

системи надання безоплатної вторинної правової допомоги та вплив зазначеного механізму на формування правосуб'єктності адвокатів і адвокатури в цілому.

Сформульовано висновки та надано пропозиції щодо вирішення проблем, які стосуються визначення правосуб'єктності адвокатів як суб'єктів надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Підрозділ 2.2 «Реалізація адвокатом адміністративної процесуальної правосуб'єктності як суб'єктом надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві» присвячено характеристиці правосуб'єктності адвоката в адміністративному судочинстві шляхом розкриття особливостей реалізації адвокатом різних видів правових послуг в контексті системи безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві.

З'ясовано, що реалізація адміністративної процесуальної правосуб'єктності адвоката, залученого до системи надання безоплатної вторинної правової допомоги представляє собою цілеспрямовані дії адвоката щодо набуття сукупності прав та обов'язків, необхідних для участі в системі безоплатної вторинної правової допомоги, а також їх подальшого застосування в ході процесуального представництва інтересів особи в адміністративному судочинстві. Сутність професійної правничої допомоги, здійснюваної адвокатом залученим до надання безоплатної вторинної правової допомоги при цьому не змінюється та залишається спрямованою на сприяння забезпеченню прав, свобод та законних інтересів фізичних осіб.

Наголошено, що аналіз змісту діяльності з надання послуг безоплатної вторинної правової допомоги адвокатом свідчить про низку відмінностей, що торкається сутності реалізації функцій «захисту» та «представництва інтересів». Що у сукупності із гарантованою державою незалежністю діяльності інституту адвокатури створює умови для додаткових ризиків щодо забезпечення належної якості та добросовісності здійснення адвокатом послуг з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Подальші вектори розвитку реалізації правосуб'єктності адвокатів, як суб'єктів надання безоплатної вторинної правової допомоги у адміністративному судочинстві, доцільно спрямувати на дерегуляцію процедури розподілу доручень адвокатам щодо надання зазначених правових послуг, залучення до цього механізму суб'єктів на право отримання безоплатної вторинної правової допомоги, з одночасним підвищенням конкуренції серед адвокатів залучених до цієї системи й розширенням практики та арсеналу заходів моніторингу і стимулювання якості надання адвокатами правових послуг з процесуального представництва.

Запропоновано на основі виявлених особливостей реалізації адвокатом адміністративної процесуальної правосуб'єктності при наданні безоплатної вторинної правової допомоги пропозиції до її покращення та до умов, що мають стимулювати підвищення якості надання адвокатом правових послуг в системі безоплатної вторинної правової допомоги.

У *підрозділі 2.3 «Відповідальність адвоката як суб'єкта надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві»* звертається увага, що адвокат як суб'єкт надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві може бути притягнутий до традиційних видів

юридичної відповідальності: цивільно-правової, кримінальної, адміністративної та дисциплінарної.

Наголошено, що юридична відповідальність адвоката, як суб'єкта надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві, становить собою врегульовані нормами діючого законодавства правовідносини, які виникають між суб'єктом, уповноваженим застосовувати заходи державного впливу та адвокатом, у зв'язку з порушенням професійних обов'язків щодо настання негативних наслідків для адвоката, що виражаються у відповідних санкціях (стягненнях).

Особлива увага в підрозділі приділена дослідженню підстав та наслідків притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності у сфері надання безоплатної вторинної правової допомоги, що дало змогу сформулювати відповідні особливості, а саме: застосовується за надання неякісної правової допомоги, порушення етичних норм права, які визначені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»; накладається спеціально уповноваженим на то суб'єктом; має нормативно визначену процедуру дисциплінарного провадження; передбачає певний перелік дисциплінарних стягнень; має суспільно негативну оцінку, що впливає на авторитет зазначеного адвоката та може в подальшому зачіпати економічні інтереси останнього.

Розділ 3 «Шляхи удосконалення адвокатської діяльності у процесі надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві України» присвячено дослідженню європейського досвіду регламентації права особи на безоплатну вторинну правову допомогу та можливості його адаптації в Україні, а також наданню пропозицій та рекомендацій, спрямованих на удосконалення адміністративно-правового та організаційного забезпечення реалізації права особи адвокатом на безоплатну вторинну правову допомогу в адміністративному судочинстві в Україні.

У підрозділі 3.1 «Європейський досвід регламентації права особи на безоплатну вторинну правову допомогу та можливості його адаптації в Україні» проаналізовано досвід європейських країн та розвинених держав світу, таких як: Великобританія, Франція, Німеччина, Сполучені Штати Америки, Ізраїль щодо надання безоплатної правової допомоги.

Досліджено існуючі на сьогодні моделі надання безоплатної правової допомоги, серед яких: модель «pro bono» (безоплатна допомога), контрактна модель, модель «ex officio» (за посадою) та змішана модель. Наголошено, що сутність безоплатної правової допомоги має однакову правову та соціальну природу, в основу якої покладено пріоритет прав людини, закріплений в міжнародних правових актах, які для більшості держав є основою для розвитку національного законодавства. Але при цьому кожна держава, враховуючи свої національні традиції та власну правову систему, має певні відмінності в порядку організації надання такої правової допомоги.

Акцентовано увагу на необхідності як реалізації оновленої моделі надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві із врахуванням кращих європейських практик, так і усунення прогалин та колізій, які проявились в процесі надання правових послуг уповноваженими суб'єктами.

У підрозділі 3.2 «Напрями удосконалення адміністративного законодавства, яке регулює порядок забезпечення та реалізації права особи адвокатом на безоплатну вторинну правову допомогу в адміністративному судочинстві України» сформульовані та охарактеризовані напрямки, які повинні сприяти покращенню реалізації прав особи адвокатом на безоплатну вторинну правову допомогу в адміністративному судочинстві України, серед яких: 1) поступове розширення кола осіб, які мають право на отримання безкоштовної правової допомоги та збільшення переліку випадків, у яких вона надається; 2) максимальне спрощення процедури доступу до безоплатної правової допомоги, а саме: розвиток дистанційних та автоматизованих варіантів доступу до послуг; спрощення порядку перевірки права на отримання безоплатної правової допомоги; створення на прикладі Нідерландів списку адвокатів, доступних для надання юридичних послуг цілодобово; 3) нарощення інтенсивності інформування відповідних верств населення щодо можливості отримання ними безоплатної вторинної правової допомоги; 4) запровадження механізму оцінювання якості наданої адвокатом правової допомоги з використанням інструменту рецензування («peer review»), що сприятиме якісному наданню безоплатної вторинної допомоги; 5) внесення змін до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» з метою визначення та закріплення прав та обов'язків суб'єкта права на безоплатну вторинну правову допомогу; б) необхідність приведення норм діючого законодавства щодо термінологічного застосування категорії «правнича допомога» у відповідності із Конституцією України; 7) усунення протиріч, що виникають в системі безоплатної вторинної правової допомоги з приводу неможливості у повній мірі забезпечити реалізацію конституційного права особи на вільний вибір захисника своїх прав. Для забезпечення цього права необхідно забезпечити високий рівень обізнаності осіб про кожного окремого адвоката, а також високу швидкість комунікацій між особою, що потребує правової допомоги, та центрами з надання вторинної правової допомоги. Наголошено, що досягнути подібних характеристик можливо лише шляхом інтенсивної діджиталізації. Перспективним у даному напрямку видається доопрацювання та використання мобільного додатку, з впровадженням якого має з'явитись технічна можливість для розміщення актуальної інформації про адвокатів, задіяних у наданні безоплатної вторинної правової допомоги, їх завантаженості та досягненнях з можливістю пошуку по цим відомостям, а також технологічна основа для здійснення швидкого вибору.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретико-правове узагальнення та нове вирішення наукового завдання щодо з'ясування сутності та особливостей надання адвокатами безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві. За результатами проведеного дослідження сформульовано низку висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на досягнення поставленої мети. До основних з них можна віднести такі:

1. Встановлено, що під безоплатною вторинною правовою допомогою в адміністративному судочинстві будемо розуміти сукупність адміністративно-процесуальних відносин, які виникають з приводу реалізації особою права на захист

у сфері публічно-правових відносин та отримання згідно чинного законодавства правової послуги від спеціально уповноваженого суб'єкта щодо вчинення певних процесуальних дій від імені та в інтересах особи, яка має на це відповідне право.

2. Доведено, що нормативно-правове регулювання сфери безоплатної вторинної правової допомоги – це сукупність формалізованих правових норм різної юридичної сили, різноманітних за формою та видами, застосування яких відповідними уповноваженими на те суб'єктами спрямоване на забезпечення та реалізацію діяльності системи безоплатної вторинної правової допомоги, що впорядковує суспільні відносини певних груп громадян із державою та між собою. Нормативно-правове регулювання сфери безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві представлено такими напрямками: 1) нормативно-правове регулювання організації надання безоплатної вторинної правової допомоги, ключовим серед яких є законодавчі акти, які закріплюють матеріальні норми та підзаконні нормативно-правові акти, які визначають процедурний характер надання останньої; 2) процесуальні нормативно-правові акти, які безпосередньо визначають адміністративно процесуальну правосуб'єктність адвоката на представництво інтересів особи в адміністративному судочинстві; 3) нормативно-правові акти, які визначають та регламентують відносини безпосередньо адвоката та особи, чий інтереси будуть представлятися.

3. Сформульовано визначення «суб'єкт безоплатної вторинної правової допомоги» – це специфічна особа, що має відповідний статус, сукупність прав, обов'язків та можливостей, спрямованих державою на виконання завдань із забезпечення функцій безоплатної вторинної правової допомоги здійснюваної за рахунок Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел.

Доведено, що особливості правового статусу адвоката як суб'єкта надання безоплатної вторинної правової допомоги полягають в такому:

1) наявність протиріч, що виникають в системі безоплатної вторинної правової допомоги з приводу неможливості у повній мірі забезпечити реалізацію конституційного права особи на вільний вибір захисника своїх прав. Для забезпечення цього права необхідно забезпечити високий рівень обізнаності осіб про кожного окремого адвоката, а також високу швидкість комунікацій між особою, що потребує правової допомоги та центрами з надання вторинної правової допомоги. Наголошено, що досягнути подібних характеристик можливо лише шляхом інтенсивної діджиталізації. Перспективним у даному напрямку видається доопрацювання та використання мобільного додатку, який має запрацювати з липня/серпня 2020 року. З його впровадженням має з'явитись технічна можливість для розміщення актуальної інформації про адвокатів, що задіяні у наданні безоплатної вторинної правової допомоги, їх завантаженості та досягненнях з можливістю пошуку по цим відомостям, а також технологічна основа для здійснення швидкого вибору;

2) особливості стосуються певним чином підвищеного рівня регуляції діяльності адвокатів, яка з одного боку суперечить чинній нормативно-правовій нормі про незалежність адвокатури від органів державної влади, а з іншого спрямовується на підвищення якості безоплатної вторинної правової допомоги. Вирішувати це питання доцільно шляхом стимулювання адвокатів до проходження

конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються для надання безоплатної вторинної правової допомоги, спрощення процедури конкурсу та зниження рівня її бюрократизації й залежності від державних структур. Позитивний вплив на підвищення якості надання правових послуг також можна досягнути за рахунок впровадження публічних рейтингів та показників якості роботи адвокатів шляхом діджиталізації.

4. Обґрунтовується позиція, що суб'єктами права на безоплатну вторинну правову допомогу виступають соціально незахищені категорії осіб, за своїм статусом віднесені законодавством до системи суб'єктів безоплатної правової допомоги, але разом із тим, вони якісно відрізняються від інших суб'єктів цієї системи наявністю власної волі, свобод й інтересів. Особливості правового статусу суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу вказують на їх основні відмінності від інших суб'єктів системи безоплатної правової допомоги. По-перше, основною ознакою суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу є соціальна незахищеність, тобто суттєве зниження можливостей особи для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів здатне привести до їх нерівності перед нормами законодавства у бік зменшення порівняно із більшістю людей. По-друге, діяльність держави спрямована на подолання цього негативного явища, що і виступає причиною існування самої системи безоплатної правової допомоги, тобто набуття іншими суб'єктами системи безоплатної правової допомоги їх функцій, прав і обов'язків.

5. З'ясовано, що особливістю адміністративної процесуальної правосуб'єктності адвоката як суб'єкта надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві України є набуття відповідного статусу внаслідок процедури конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються для надання безоплатної вторинної правової допомоги. Юридичним фактом, який буде свідчити про набуття відповідного права, а отже і змін в правоздатності та дієздатності адвоката, виступає факт включення адвоката до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу. Цю ситуацію можна розцінювати як вплив на правосуб'єктність адвоката яка призводить до відмінності її змісту від іншої загальної кількості адвокатів. Отже із таких адвокатів формується група із специфічними правами та обов'язками. У той же час, жодних змін в правосуб'єктності самого інституту адвокатури (в статусі професійного об'єднання) не відбувається. Що безумовно шкодить його самоуправлінню.

6. Доведено, що подальші вектори розвитку реалізації правосуб'єктності адвокатів як суб'єктів надання безоплатної вторинної правової допомоги доцільно спрямувати на дерегуляцію процедури розподілу доручень адвокатам щодо надання послуг з безоплатної вторинної правової допомоги, залучення до цього механізму суб'єктів на право отримання безоплатної вторинної правової допомоги, з одночасним підвищенням конкуренції серед адвокатів залучених до системи безоплатної вторинної правової допомоги й розширенням практики та арсеналу заходів моніторингу і стимулювання якості надання адвокатами послуг безоплатної вторинної правової допомоги.

7. Встановлено, що особливостями юридичної відповідальності адвоката як суб'єкта надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному

судочинстві є: 1) наявність спеціального суб'єкта юридичної відповідальності – адвокат; 2) об'єкт юридичної відповідальності становлять професійні обов'язки адвоката щодо надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві; 3) наявність уповноваженого суб'єкта щодо здійснення відповідного провадження стосовно притягнення до відповідальності – кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури; 4) становить особливий процесуальний порядок, який виникає між суб'єктом, уповноваженим притягати до відповідальності та адвокатом, внаслідок порушення останнім своїх професійних обов'язків, визначених нормами діючого законодавства України; 5) настання негативних наслідків для адвоката, що виражаються у стягненнях, які накладаються уповноваженими суб'єктами; 6) процедурний аспект притягнення до відповідальності адвоката врегульовано адміністративним процесуальним законодавством та Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

8. Констатовано, що європейський досвід регламентації права особи на безоплатну вторинну правову допомогу має відповідне відображення в національному законодавстві України. Аналіз основних Європейських нормативних актів та рішень Європейського Суду з прав людини надав можливість виокремити основні критерії необхідності надання особі безоплатної правової допомоги: 1) вимога інтересів правосуддя; 2) складність судової справи; 3) необхідність залучення адвоката до адміністративного процесу у зв'язку із складністю обставин справи; 4) фінансування безоплатної вторинної правової допомоги здійснюється за рахунок бюджету держави.

9. З метою вдосконалення адміністративного законодавства, яке регулює порядок забезпечення та реалізації права особи адвокатом на безоплатну вторинну правову допомогу в адміністративному судочинстві України запропоновано здійснити такі нормативні та організаційні заходи: 1) закріплення в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» крім норм корпоративної (дисциплінарної) відповідальності ще й цивільно-правової, адміністративної та кримінальної відповідальності, що в сукупності буде відповідати європейським стандартам у сфері забезпечення прав людини і громадянина, а також забезпечить гарантії реалізації права особи на правову допомогу тощо; 2) у зв'язку із скасуванням адвокатської монополії постає необхідним внесення відповідних змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо правничої допомоги при вирішенні справ в адміністративному суді; 3) внесення змін до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» з метою визначення та закріплення прав та обов'язків суб'єкта права на безоплатну вторинну правову допомогу; 4) поступове розширення кола осіб, які мають право на отримання безкоштовної правової допомоги та збільшення переліку випадків, у яких вона надається; 5) забезпечення спрощеної процедури доступу до безоплатної правової допомоги; 6) покращення інформаційного забезпечення щодо поінформованості відповідних верств населення про можливість отримання ними безоплатної вторинної правової допомоги у адміністративному судочинстві; 7) запровадження механізму оцінювання якості наданої адвокатом правової допомоги з використанням інструменту рецензування («peer review»), що сприятиме якісному наданню безоплатної вторинної допомоги у адміністративному судочинстві; 8) приведення норм діючого законодавства щодо

термінологічного застосування категорії «правнича допомога» у відповідності із Конституцією України.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Валко П. Поняття та сутність безоплатної правової допомоги в Україні, її система та види. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 2. Т. 2. С. 117–12.
  2. Валко П. Понятие и виды субъектов права на получение бесплатной вторичной правовой помощи. *Право и политика*. 2018. № 4. С. 249–254 (Кыргызская Республика).
  3. Валко П. Європейський досвід регламентації права особи на безоплатну вторинну правову допомогу. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2019. № 4 (48). С. 81–86.
  4. Валко П. Адвокат як суб'єкт надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві України: питання юридичної відповідальності. *Наукові записки. Серія : Право*. Вип. 6. Спецвипуск, 2019. С. 108–112.
  5. Валко П. Система суб'єктів надання безоплатної вторинної правової допомоги, роль та місце адвокатури серед них. *Наукові записки. Серія: Право*. 2019. Вип. 7. Спецвипуск. С. 89–99.
- які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:**
6. Валко П. Регламентации права особи на безоплатну вторинну правову допомогу : міжнародний вимір. *Актуальні проблеми національного законодавства: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Кропивницький, 18 квіт. 2017 р.)*. Кропивницький: ПОЛІМЕД-Сервіс, 2017. С. 127–128.
  7. Валко П. Поняття та сутність безоплатної правової допомоги в Україні. *Актуальні проблеми національного законодавства: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Кропивницький, 8 листоп. 2018 р.)*. Кропивницький: ПОЛІМЕД-Сервіс, 2018. С. 116–118.
  8. Валко П. Деякі аспекти відповідальності адвоката як суб'єкта надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві України. *25 років становлення Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ: славетна історія та горизонти майбутнього: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 21–22 лют. 2020 р.)*. Суми: Видавничий дім «Ельдорадо», 2020. С. 71–73.
  9. Валко П. Щодо дослідження системи суб'єктів надання безоплатної вторинної правової допомоги. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених: матер. наук.-практ. конф. (Харків, 15 трав. 2020 р.)*. Харків: ХНУВС, 2020. С. 50–54.

АНОТАЦІЯ

Петрос Валко. Адвокат як суб'єкт надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві України. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі

спеціальності 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». – Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2020.

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової задачі, яка полягає у визначенні сутності та особливостей надання адвокатами безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві України, тенденцій та перспектив побудови нової моделі надання безоплатної вторинної правової допомоги адвокатами в адміністративному судочинстві з урахуванням Європейського вектору розвитку Української держави.

Визначено поняття та сутність безоплатної правової допомоги в Україні, її систему та види. Сформульовано підстави надання та нормативно-правове регулювання забезпечення та реалізації безоплатної вторинної правової допомоги в Україні. Окреслено систему суб'єктів надання безоплатної вторинної правової допомоги та визначено роль та місце адвокатури серед них. Сформульовано поняття та окреслено види суб'єктів права на отримання безоплатної вторинної правової допомоги. Визначено поняття та зміст адміністративної процесуальної правосуб'єктності адвоката як суб'єкта надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві. З'ясовано особливості реалізації адвокатом адміністративної процесуальної правосуб'єктності як суб'єктом надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві. Розкрито підстави відповідальності адвоката як суб'єкта надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві України. Досліджено європейський досвід регламентації права особи на безоплатну вторинну правову допомогу та можливості його адаптації в Україні. Сформульовано пропозиції та рекомендації, спрямовані на удосконалення адміністративно-правового та організаційного забезпечення реалізації права особи адвокатом на безоплатну вторинну правову допомогу в адміністративному судочинстві України.

Ключові слова: адвокат, безоплатна правова допомога, безоплатна вторинна правова допомога, адміністративне судочинство, адміністративна процесуальна правосуб'єктність, відповідальність, право на захист, правнича допомога.

АННОТАЦИЯ

Петрос Валко. Адвокат как субъект предоставления бесплатной вторичной правовой помощи в административном судопроизводстве Украины. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.07 «Административное право и процесс; финансовое право, информационное право». – Научно-исследовательский институт публичного права, Киев, 2020.

В диссертации осуществлено теоретическое обобщение и новое решение научной задачи, которая заключается в определении сущности и особенностей оказания адвокатами бесплатной вторичной правовой помощи в административном судопроизводстве Украины, тенденций и перспектив построения новой модели предоставления бесплатной вторичной правовой помощи адвокатами в административном судопроизводстве с учетом Европейского вектора развития Украинского государства.

Определены понятие и сущность юридической помощи в Украине, её система и виды. Сформулированы основания предоставления и нормативно-правовое регулирование обеспечения и реализации бесплатной вторичной правовой помощи в Украине. Определена система субъектов предоставления бесплатной вторичной правовой помощи, определены роль и место адвокатуры среди них. Сформулировано понятие и обозначены виды субъектов права на получение бесплатной вторичной правовой помощи. Определены понятие и содержание административной процессуальной правосубъектности адвоката как субъекта предоставления бесплатной вторичной правовой помощи в административном судопроизводстве. Выявлены особенности реализации адвокатом административной процессуальной правосубъектности как субъектом предоставления бесплатной вторичной правовой помощи в административном судопроизводстве. Раскрыты основания ответственности адвоката как субъекта предоставления бесплатной вторичной правовой помощи в административном судопроизводстве Украины. Исследован европейский опыт регламентации права человека на бесплатную вторичную правовую помощь и возможности его адаптации в Украине. Сформулированы предложения и рекомендации, направленные на совершенствование административно-правового и организационного обеспечения реализации права человека адвокатом на бесплатную вторичную правовую помощь в административном судопроизводстве Украины.

Ключевые слова: адвокат, бесплатная правовая помощь, бесплатная вторичная правовая помощь, административное судопроизводство, административная процессуальная правосубъектность, ответственность, право на защиту, юридическая помощь.

SUMMARY

Valko Petros. Lawyer as a Subject of Free Secondary Legal Aid within Administrative Proceedings of Ukraine. – *Qualifying scientific work as the manuscript.*

The thesis for a candidate's degree by the specialty 12.00.07 «Administrative law and procedure; financial law; informational law». – Scientific Institute of Public Law, Kyiv, 2020.

The author of the dissertation has provided theoretical generalization and a new solution to the scientific problem, which is to determine the nature and specific features of free secondary legal aid within administrative proceedings of Ukraine, tendencies and perspectives for building a new model of secondary legal aid by lawyers within administrative proceedings, taking into account the European vector of Ukraine's development.

The concept and essence of free legal aid in Ukraine, its system and types have been defined. The bases of granting and normative-legal regulation for providing and realizing free secondary legal aid in Ukraine have been formulated. The system of subjects of providing free secondary legal aid has been outlined and the role and place of advocacy among them have been defined. The author has formulated the concept and has outlined the types of subjects of the right to receive free secondary legal aid. The concept and content of administrative procedural legal personality of a lawyer as a subject of providing free secondary legal aid within administrative proceedings have been determined. Specific features of the lawyer's implementation of administrative procedural legal personality as a

subject of free secondary legal aid within administrative proceedings have been clarified. The grounds for the lawyer's liability as a subject of free secondary legal aid within administrative proceedings of Ukraine have been revealed. The European experience of regulating the right of a person to free secondary legal aid and the possibility of its adaptation in Ukraine has been studied.

The author has formulated propositions and recommendations aimed at improving administrative and legal, organizational provision for the realization of the right of a person by a lawyer to free secondary legal aid within administrative proceedings of Ukraine.

Key words: a lawyer, free legal aid, free secondary legal aid, administrative proceedings, administrative procedural legal personality, liability, the right to protection, legal aid.